

Jan Jiřík

Šťastné ostrovy německého divadla

Małgorzata Leyko. *Teatr w krainie utopii: Monte Verità, Mathildenhöhe, Hellerau, Goetheanum, Bauhaus*. Gdaňsk: słowo/obraz terytoria, 2012. 386 s.

Gdaňské nakladatelství słowo/obraz terytoria se za necelých dvacet let své existence stalo jedním z nejprestižnějších polských vydavatelství domů v oblasti humanitních věd. Jeho knihy jsou na knihkupeckých pultech snadno rozpoznatelné (nakladatelé každým titulem umanutě dokazují, že i odborná literatura může být krásná) a snad každá dokáže vzbudit ohlas i svým obsahem. Mezi autory tohoto nakladatelství totiž patří přední polští i zahraniční odborníci, jejichž díla výrazným způsobem přesahují dosavadní uvažování konkrétní vědecké disciplíny. To samé platí i o titulech, které se ukazují v edici *teritoria divadla*. Některé z nich si dokázaly získat patřičný respekt i v mezinárodním kontextu a jsou překládány do dalších jazyků.¹

Nejnovější titul edice *teritoria divadla* se objevil na podzim minulého roku (byť kniha má – pravděpodobně z grantových důvodů – v roce 2012) a jeho autorkou je lodžská teatroložka Małgorzata Leyko. Leyko se dlouhodobě zabývá německou divadelní kulturou, především jejím reformním obdobím.² Období počátku 20. stol. se stalo tématem i její

poslední monografie *Teatr w krainie utopii – Monte Verità, Mathildenhöhe, Hellerau, Goetheanum, Bauhaus (Divadlo v krajině utopie – Monte Verità, Mathildenhöhe, Hellerau, Goetheanum, Bauhaus)*. V *Divadle v krajině utopie...* však Leyko nabízí daleko hlubší sondu divadelní reformy počátku minulého století, než bývá v teatrologické literatuře zvykem.

Kniha je rozdělena do pěti hlavních kapitol, v nichž se autorka zabývá jednotlivými uměleckými koloniemi, jejichž jména zaznívají v podtitulu. Úvod náleží teoretickému konceptu, s jehož pomocí lodžská teatroložka odhaluje málo prozkoumané oblasti německé (divadelní) kultury počátku 20. století. Leyko chápe vznik uměleckých kolonií jako jeden z projevů tzv. *Lebensreform*. Celková reforma lidského života a světa, tedy *Lebensreform*, byla německou variantou, jíž lidé konce 19. stol. reagovali na neblahý proces industrializace Evropy a Severní Ameriky.³ Dalším výrazným rysem *Lebensreform* byl také pocit frustrace z nepovedeného sjednocení německé společnosti po roce 1871. V rámci *Lebensreform* vzniklo několik

1 Platí to především o monografiích Katarzyna Osińské, jejíž knihy o ruských divadelních studiích počátku 20. stol. (OSIŃSKA 2003) a o tradici avantgardy v ruském divadle 20. stol. (OSIŃSKA 2009) zanedlouho vyjdou anglicky.

2 Pro nakladatelství słowo/obraz terytoria Leyko připravila výbor statí Georga Fuchse, Maxe Reinhardta a Oskara Schlemmera (FUCHS 2004; REINHARDT 2004; SCHLEMMER 2010). V nakladatelství domovské univerzity vydala monografii o Maxu Reinhardtovi (LEYKO 2002).

3 Už před Leyko si polský sociolog Jerzy Jedlicki v knize *Zdegenerovaný svět* (2000) všiml, že nejpozději od přelomu 18. a 19. stol. umělci a intelektuálové kriticky reflektovali nepříznivý vliv industrializace na lidský život, kulturu i svět. Jedlicki definoval několik základních argumentů, které kritici moderní civilizace nejčastěji proti industrializaci používali a které je utvzovaly v přesvědčení, že moderní evropská kultura se dostala do celkové krize. Tento pocit krize vyvrcholil na přelomu 19. a 20. stol. Leyko o této analýze Jedlického ví a v úvodu s ní pracuje.

formací, které se vůči moderní průmyslové civilizaci snažily vytvořit svébytnou alternativu. Jednou z těchto formací bylo zakládání komun, v nichž se lidé vraceli k přirozenému (tj. předindustriálnímu) životu, mezilidským vztahům i kultuře. Kolem roku 1900 své komuny začali zakládat i umělci. Umělecké komuny (*Künstlerkolonie*) vznikaly nejprve mezi malíři, později své kolonie měli také divadelníci.

Umělecké kolonie, na rozdíl od jiných směrů širokého proudu *Lebensreform*, měly apolitický charakter. Hlásaly návrat k přirozenému životu z hlediska čistě filozofického, estetického a náboženského. Všechny však sdílely shodnou představu (a možná lze říci víru) o jedinečné roli, jakou může sehrát umění a umělec v krizi zasažené evropské kultuře. Specifické historické misi, kterou měli umělci prostřednictvím uměleckých kolonií realizovat, Leyko rozumí jako utopickému projektu – právě odtud slovo „utopie“ v názvu její knihy. Autorka vychází z interpretace utopie Jerzy Szackého (SZACKI 1971). Podle polského sociologa je výskyt utopií typický především v obdobích, kdy si jedinci či společenské skupiny začnou uvědomovat nepřirozenost existujících poměrů a začnou na tuto nepřirozenost aktivně reagovat. Nepřirozenost stávajícího světa někteří lidé počátku 20. stol. viděli kolem sebe dnes a denně a právě umělecké kolonie měly být jakousi laboratoří nového člověka a nové kultury.

Interpretace konkrétního fenoménu z dějin divadla pomocí utopie, jak jí rozumí Jerzy Szacki, není v polské teatrologii žádnou novinkou.⁴ Neoddiskutovatelným pří-

⁴ Co je mi známo, poprvé utopii jako interpretačního klíče použil Zbigniew Osiński ve studii o J. Gro-towském (OSIŃSKI 1995).

nosem knihy Małgorzaty Leyko zůstává ale fakt, že díky tomuto přístupu objevila rozlehlé katakomby divadelní reformy, jež nám doposud zůstávaly skryty. Leyko přistupuje k uměleckým koloniím a jejich divadelní činnosti z hlediska společenského a kulturního, nikoliv tedy pouze z pozice dějin proměn estetických paradigmat. Účelně k tomu využívá nástroje nejrůznějších vědních oborů – ať již se jedná o sociologii, antropologii či performance studies. Každou kapitolu začíná zevrubným popisem historických, společenských, duchovních i ideologických zdrojů jednotlivých kolonií. Hlavním autorčinným zájmem však zůstává široce chápané divadlo, jež mělo být obrozeným rituálem, očišťujícím konkrétní společnost a re-konstruuující její identitu. Právě díky tomu Leyko dokáže představit hluboký portrét a vpravdě kulturní praxi takových divadelníků, jakými byl například Georg Fuchs (Mathildenhöhe), Émile Jaques-Dalcroze (Hellerau) či bratislavský rodák Rudolf Laban (Monte Verità). Na závěr kapitol autorka připomíná umělecký vývoj uvedených divadelníků po jejich odchodu z uměleckých kolonií. Chápe jej jako pokračování a rozvíjení názorů, které jsou s uměleckými koloniemi a jejich vizí světa bytostně spjaty. Díky tomu lodžská teatroložka explicitně dokazuje, že divadelní reforma počátku minulého století svými kořeny hluboce tkvěla nejen v celkové reformě stávajícího světa a kultury, nýbrž že měla ambice je také měnit. Před sto lety divadlo totiž mohlo a chtělo formovat moderního člověka a jeho kulturu.

Při četbě informačně obsažného textu (autorka v poznámkách alespoň stručně představí téměř každý zmíněný fenomén či osobnost) čtenář snadněji vidí paralely nejen u dalších divadelníků počátku 20. stol.

(viz např. divadelní studia MCHATu), ale i divadelních tvůrců spojených s kontrakultúrou 60. a 70. let.

Významným přínosem knihy je i její grafická podoba. Značné množství vhodně vybrané obrazové přílohy je jakýmsi svébytným komentářem samotného textu. Titulu *Divadlo v krajině utopie* Małgorzaty Leyko si určitě brzy všimnout i zahraniční nakladatelé. Bylo by velmi dobré, kdyby jedno z nich bylo také české.

Bibliografie

- FUCHS, Georg. 2004. *Scena przyszłości* [Jeviště budoucnosti]. Úvod, překlad a redakce Małgorzata Leyko. Gdaňsk: słowo/obraz terytoria, 2004.
- JEDLICKI, Jerzy. 2000. *Świat zwyrodniały: Lęki i wyroki krytyków nowoczesności* [Zdegenerovaný svět: Obavy a ortely kritiků modernity]. Varšava: Wydawnictwo Sic!, 2000.
- LEYKO, Małgorzata. 2002. *Reżyser masowej wyobraźni: Max Reinhardt i jego „teatr dla pięćciu tysięcy”* [Režisér davové představitosti: Max Reinhardt a jeho „divadlo pro pět tisíc“]. Lodž: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2002.
- OSIŃSKA, Katarzyna. 2003. *Klasztory i laboratoria: Rosyjskie studia teatralne: Stanisławski, Meyerhold, Sulerzycki, Wachtangow* [Kláštery a laboratoře: Ruská divadelní studia: Stanislavský, Mejerchold, Suleržický]. Gdaňsk: słowo/obraz terytoria, 2003.
- OSIŃSKA, Katarzyna. 2009. *Teatr rosyjski XX wieku wobec tradycji: Kontynuacje, zerwania, transformacje* [Ruské divadlo 20. století a jeho vztah k tradici: Pokračování, zánik, přeměna]. Gdaňsk: słowo/obraz terytoria, 2009.
- OSIŃSKI, Zbigniew. 1995. *Praktizovaná utópia. Na príklade Grotowského práce Sviatok a Podujatie Vrch. Project: the Mountain of Flame.* In id. *Jerzy Grotowski: Od „divadla predstavení“ k rituálnym hrám.* Bratislava: TÁLIA-press, 1995: 229–249.
- REINHARDT, Max. 2004. *O teatrze i aktorze* [O divadle a herectví]. Úvod, překlad a redakce Małgorzata Leyko. Gdaňsk: słowo/obraz terytoria, 2004.
- SCHLEMMER, Oskar. 2010. *Eksperymentalna scena Bauhausu: Wybór pism* [Experimentální scéna Bauhausu: Výbor textů]. Úvod, překlad a redakce Małgorzata Leyko. Gdaňsk: słowo/obraz terytoria, 2010.
- SZACKI, Jerzy. 1971. *Utopie.* Praha: Mladá fronta, 1971.